

تحقیق: محمد مرادی (باقلاوایی)

عید و مناسبات ایزدی:

آیین ایزدی ترکیبی از رسم و رسومات را در خود دارد که از اعماق زندگی آنها نشات می‌گیرد و در واقع به بخشی از زندگی دینیشان نیز رخنه نموده و به صورت وجهه اصلی این تفکر درآمده است. پیروان این آیین در هر کدام از این اعیاد مراسم‌هایی را انجام می‌دهند که محتوایی از فلسفه زندگی را در خود دارد و تسلط افکار دینی را آشکارا بر هر ایزدی نشان می‌دهد. ایزدیها به غیر از اعیاد ملی که کوردها دارند مطابق ماههای سال و تغییرات طبیعت جشنهایی مختلفی را نیز دارند که از این قرار هستند:

*عید آغاز سال (جیژنا سه‌ری سال یان چارشه‌مما سور):

این عید از غروب روز سه‌شنبه اولین ماه نیسان به سالنامه‌ی شرقی شروع می‌شود و روز چهارشنبه که چهارشنبه‌سوری آنهاست مراسم اصلی برگزار می‌شود. ایزدی‌ها در این روز گل سرخ را به دوستان و همسایگان هدیه می‌دهند. در این عید ۳۶۵ شمع به نشان روزهای سال و تمثیل پیروزی انسان بر تاریکی در معبد لالش روشن می‌کنند؛ این شمع‌ها در زبان ایزدی به چقلتو (چه‌قلتوو) معروف هستند. رسم دیگر رنگ کردن تخم‌مرغ می‌باشد، آنها تخم مرغ را به رنگ‌های مختلف رنگ‌آمیزی می‌کنند و بر سر سفره عید می‌گذارند یا اینکه به دیگران می‌دهند. تخم‌مرغ در تفکر ایزدی نماد کره زمین می‌باشد و رنگ‌های متنوع هم رنگارنگ بودن زندگی زمین را نشان می‌دهد؛ آنها تخم‌مرغها را آب‌پز می‌کنند و اینهم خودش فلسفه درست شدن و محکم شدن زمین را بیان می‌کند، شکستن تخم‌مرغها نیز نشانه انفجار زمین می‌باشد چون در تفکر ایزدیزم زمین منفجر شده و از این تفجیر زمین و ستارگان آسمان پدید آمده‌اند. به طور مختصر این عید تمثیل پدید آمدن کائنات است و به جشن ملک طاووس نیز مشهور می‌باشد.

* عید چله تابستان و زمستان (جیژنا چلا هافین و ژفستانی):

هرکدام ازین اعیاد مدتشان چهل روز است. در این چهل روز مردان آیینی باید روزه بگیرند به همین خاطر این عید به "چله‌گر" معروف است. چله تابستان از (۶/۲۴) هر سال شروع و تا (۸/۲) ادامه دارد و چله زمستان نیز از (۱۲/۲۴) تا (۲/۱) طول می‌کشد؛ ایزدیها برای هرکدام از این اعیاد در معبد لالش جمع می‌شوند و سما و رقص آیینی انجام می‌دهند. در این رقص قبلا هفت نفر شرکت داشتند ولی اکنون چهارده نفر شدند؛ نفر اول یک خرغی سیاه می‌پوشد و نمایندگی شیخ نادی را تمثیل می‌کند و اسمش فقیر هست بقیه هم دو نفری باهم سما میکنند. ردیف دوم تحت نام (پیشی مام) قرار دارند و از خانواده شیخ حسن هستند؛ دو نفر سوم نیز از خانواده شمسانی می‌باشند، نفر آخر هم باباچاوش است، باباچاوش فعلی ایزدی‌ها فردیست به اسم حسن سلیمان.

* عید جما (جه‌ما jama): طولانی‌ترین عید ایزدی‌هاست که در لالش برگزار می‌شود و پیوستگی عمیقی با دین میتراایی دارد. این عید هفت روز می‌باشد که از (۱۰/۶) هر سال شروع و تا (۱۰/۱۳) ادامه دارد. ایزدی‌ها از همه‌جای جهان به آنجا می‌آیند و برای خورشید گاوی قربانی می‌کنند، خدای خورشید در دین ایزدی شیشم یا شیشمس می‌باشد؛ همزمان چند رسم و رسوم دیگر را هم انجام می‌دهند: (سما، پری سوار کردن، غسل تعمید بچه‌ها در چشمه سفید، درست کردن سمات) در این عید نیاز می‌کنند و دعا می‌خوانند، قبور بزرگان را

زیارت می‌کنند و سه بار هم دور مزار شیخ نادى می‌گردند و بعد از آن حاجى می‌شوند در واقع جما حج ایزدی‌هاست. طبق برخی نظریات این عید همان مهرگان زردشتی است ولی خودشان موافق این نظر نیستند.

* عید روزه:

ایزدی‌ها هر سال روزهای سه‌شنبه، چهارشنبه و پنجشنبه که پانزدهم تا هفدهم ماه دوازدهم می‌شود را به مدت سه روز روزه می‌گیرند و روز چهارم یعنی هیجدهم را جشن می‌گیرند. ساعت سه (۳) سحری را می‌خورند و تا ساعت پنج روز بعد که هوا کم‌کم تاریک می‌شود روزه هستند. آنها یک روز قبل از شروع روزه یعنی چهاردهم، کسانی که وضع مالی خوبی دارند به اندازه وسع خودشان گوسفند، بز یا گاوی قربانی می‌کنند و مقداری از گوشتش را میان خانواده‌های کم‌درآمد تقسیم می‌کنند؛ در این سه روز این گوشت را با برنج و گندم خورد شده که در کوردی به آن (ساوهر یا برویش) گفته می‌شود مصرف می‌کنند؛ البته بیشتر ایزدی‌ها روز عید غذای گفته می‌خورند، آنها روز عید از نزدیکان و افراد مریض عیادت می‌نمایند. این سه روز بر تمام ایزدی‌ها فرض است که روزه بگیرند، اگرچه در چله مردان آیینی روزه می‌گیرند ولی افراد عادی ملزم به انجام آن نیستند.

* عید جمعه طولانی (هه‌ینیا بلند):

این عید در جمعه دوم چله زمستان شروع می‌شود و ارتباط به فصل کشت دارد. در این عید ایزدی‌ها آتش روشن می‌کنند و در غروب پنجشنبه جلو در خانه‌هایشان آتش روشن کرده و این رسم را (گورکا گا) می‌نامند، یعنی در این روز وقتی کشاورزان به روستا برمی‌گردند گاوهایشان را سه بار دور آتش می‌چرخانند و خودشان هم سه دفعه بر روی آتش می‌پرند و می‌گویند: (یا خودی یا تاوسا مه‌له‌ک؛ هون ژى سووچا مه خواهش بن) یعنی خدایا، ای طاوس ملک شما از گناه ما بگذرید.

این عید به عید برکت هم مشهور است، در واقع به زندگی تازه ایزدی‌ها هم شناخته شده و هر خانواده به تعداد نفوسش نانی مخصوص به اسم (خه‌ولیره khawlera) درست می‌کند که در آن کشمش بکار می‌برند؛ بزرگ خانواده این نان را میان افراد خانواده تقسیم می‌کند. کسی که نان بیشترین کشمش را داشته باشد می‌گویند خیر و برکت امسال خانواده در سرنوشت شماست. در زمان‌های قدیم خان و بزرگ عشایر ایزدی را از این طریق انتخاب می‌کردند، یعنی در واقع یک نوع انتخابات بود که از طریق کشمش داخل نان افراد مورد نظر رئیس را برمی‌گزیدند، هر آن کس که نان بیشترین کشمش را داشت به تصور آنکه خیر و برکت خدا ارزانیش شده است بعنوان خان و رئیس عشیره انتخاب می‌کردند.

* عید خدر الیاس:

این عید مصادف است با روز پنجشنبه، یکم ماه شبات، ماه دوم سال براساس سالنامه شرقی. عید خدر الیاس مرتبط با طبیعت است و در این روز غذایی درست می‌کنند که بی‌خون است، یعنی اصلاً گوشت هیچ موجودی مصرف نمی‌شود و هفت طعم دارد؛ گندم، جو، نخود، تخم آفتابگردان، کنجد، نمک، آب از مایه‌های اصلی این غذا هستند. در این عید قربانی کردن و شکار ممنوع است. در واقع این روز فاصله میان فصل گرما و سرماست. قبل از شروع این جشن جوانان سه روز روزه می‌گیرند؛ در میان ایزدی‌ان بیشتر اهالی تلعفر آن را انجام می‌دهند.

* عید قربان:

این عید خاص قربانی کردن ایزدی‌هاست و هر ایزدی بنا به وسعش چیزی را قربانی می‌کند و قسمتی را می‌بخشد و بقیه را برای خود نگه می‌دارد. در دربند لالش مردان آیینی به قله کوه عرفات می‌روند و در آنجا به وجد و سماع می‌افتند؛ در واقع این جشن به ابراهیم خلیل ارتباط دارد ولی عده‌ای هم می‌گویند که این عید شیخ شمس می‌باشد؛ البته باید ذبح موردنظر از جنس نر باشد. غیر از این جشن‌ها ایزدی‌ها سه سفر زیارتی دارند که عبارتند از:

"سه فرا ماستان" یا نقل نان و ماست: این سفر در فصل بهار شروع می‌شود؛ ایزدی‌ها در اواسط بهار ماه آدار تا میانه ماه نیسان قصد پرستگاه لالش می‌کنند و هر روز هم از یک روستا یا منطقه ایزدی دیدن می‌کنند، نان، روغن و ماست همراه با نذورات تقدیم معبد لالش می‌کنند، وقتی به نزدیکی معبد می‌رسند مردان آیینی با بخور به پیشوازشان می‌روند و همراه آنان می‌مانند تا ادای نذر میکنند.

نان به محل نان برده می‌شود و به (سمات) تبدیل می‌شود. روغن یا زیت هم برای چراغ‌های معبد که به چقلتو معروفند جهت روشنایی بکار برده می‌شود، ماست هم با آب چشمه سفید (کانیا سپی) مهر می‌شود یا بهتر بگویم به دوغ تبدیل می‌شود. این رسومات در واقع به تمدن سومر، بابل و آشور برمی‌گردد، چون میان آنها همچنین رسمی وجود داشته؛ ولی آنها به نیت خیر برای مردگان چنین کاری می‌کردند.

* چراغ (فتیلا به موم):

چراغ یا فتیله در نزد ایزدیه‌ها نماد روز روشن است و خورشید را تمثیل می‌کند و می‌گویند ارتباط با نور خداوند دارد، آنها معتقدند دونه نور زندگی کردن امکانپذیر نیست به همین دلیل آن را تکریم می‌کنند. آنها غیر از نور، خاک و آب و باد را نیز مقدس می‌دانند و از عناصر اصلی زندگی قلمداد می‌کنند. زمانی که چراغ نبود تمام ایزدیه‌ها هر چهارشنبه به لالش و بوزا (لالش کوچک) می‌رفتند و در آنجا پنبه را فتیله می‌کردند و با روغن زیتون آغشته می‌نمودند و روشن می‌کردند. هر چهارشنبه و جمعه در لالش ۳۶۵ فتیله یا همان چقلتو را روشن می‌کنند و در جای خودش که از گذشته‌های دور انتخاب شده می‌گذارند. وظیفه روشن کردن این چراغها بر عهده یک زن می‌باشد و امروزه دایه شیرین سنگالی عهده‌دار این مهم است.

* شب برات (شہف بہرات):

ایزدی‌ها در این شب نمی‌خوابند، بسان شب قدر مسلمانان و هر سال ده روز به عقب برمی‌گردد. مردان دینی اطراف آتش به رقص و سما می‌پردازند و تا صبح متون دینی را می‌خوانند و این رسم به گفته‌ی خودشان به قبل از زردشت برمی‌گردد و در زمان قدیم این رسم در رواندوز، کرکوک و سلیمانیه هم انجام می‌شد. در این شب، فقیر که یک پله خاص میان ایزدی‌هاست، تاج و خرقة‌ی مخصوص به شیخ نادی را می‌پوشد.

برات با خاک و آب چشمه سفید به دست پسران و دختران مجرد درست می‌شود و هر خانه باید بسان مسلمان که قرآن را دارند، ایزدی‌ها هم برات را مقدس و در خانه نگه می‌دارند.

بطور کلی این رسومات از نظر فکری و فلسفی به طبیعت برمیگردد و ایزدی‌ها چون زندگی کاملاً کشاورزی دارند بیشتر آن را انجام می‌دهند.

از مقدسات دیگر ایزدیان:

آسمان: آسمان و ستارگان از مقدسات است و همانند خورشید و ماه قابل احترام می‌باشند. هاشم البنا می‌گوید ایزدی‌ها بسان زردشتیان خورشید و ماه را می‌پرستند و رسم و رسوم بسیاری برایش برگذار می‌کنند، هنگام سپیده و طلوع خورشید ایزدی‌ها به سمت خاور به دعا می‌ایستند و سجده می‌کنند و نزدیکترین جایی که آفتاب به آن خورده را بوسه می‌زنند و دعا می‌خوانند.

ماه نزد ایزدی‌ها از قدسیت ویژه‌ای برخوردار است. ایزد ماه شیخ‌سن می‌باشد، ایزد ماه به ملک فخرالدین هم مشهور است و بعضی‌ها این فخرالدین را هم خدای ماه می‌دانند و در ادبیات دینی ایزدیان این ملک جای دو شخصیت را می‌گیرد. بعضی وقتها هم جای شیخ فخر آدیان و هم جای طاووس ملک را می‌گیرد.

ایام و اوقات مقدس:

نزد ایزدی‌ها بعضی از روزها و ماه‌ها مقدس هستند، برای نمونه ماه نیسان احترام خاصی دارد چون طبیعت در این ماه تمام و کمال زنده می‌شود و زیباییش هم قابل توجه است؛ به عروس سال مشهور می‌باشد. عید آغاز سال یا چهارشنبه سوری آنها در این ماه قرار دارد که به عید ملک طاووس و آفرینش دنیا هم مشهور است.

روز چهارشنبه هم نزد ایزدی‌ها خیلی مقدس است، چون آفرینش دنیا در این روز صورت گرفته است. آنها می‌گویند: خدای ما جمعه را اساس قرار داد و شنبه شروع به ساختن کرد و چهارشنبه آن را تمام کرد. در متون دینی آمده که غروب چهارشنبه در تمام آرامگاه مخصوصاً معبد لالش چراغ روشن می‌کنند.

این رسومات که در میان ایزدیه‌ها به صورت تمام و کمال انجام می‌شود در واقع ارتباط نزدیکی هم با مراسمات دیگر ادیان دارد و حتی مشترکات زیادی هم دارند و این نشان دهنده تاثیرات متقابل ادیان و تفکرات از یکدیگر است و یا می‌شود گفت که آمدن آیینها بصورت تواتری برای کامل کردن یک برنامه آسمانی بوده که در هر دینی بنا به اقتضای زمان و درک آدمها نمودی از این برنامه خدایی نمود پیدا کرده و راه رستگاری را برای ملتی روشن نموده است.

منابع:

۱. کورد ایزدی در تاریخ کوردستان؛ حامد گوهری، ص ۶۵، چاپ اول، اربیل جنوب کوردستان؛ ۲۰۱۶ (منبع کوردی).

۲. روش دینی و ملی در کوردستان؛ رشاد میران، ص ۱۳۵؛ چاپ دوم مرکز برابیه‌تی؛ چاپخانه وزارت تربیت حکومت کوردستان، اربیل ۲۰۰۰ (م. کوردی).

۳. المیترائیخ و معتقدات؛ علی تتر نیرویی؛ ص ۱۹، مطبوعه خانی، التبع الاول، دهوک ۲۰۰۸.

۴. تفکر و فلسفه در ادبیات دینی ایزدیه‌ها؛ کوفان خانکی، ص ۴۷، چاپ اول، دهوک، ۲۰۱۶ (م. کوردی).

۵. روزه ایزی در نزد ایزدیهها؛ خیری بوزانی، روزنامه پیمان، شماره ۱۳۹، روز چهارشنبه ۱۷/۱۲/۱۹۹۷، صفحه ۴؛ شهر دهوک (م. کوردی).
۶. مجله لالش؛ کوفان خانکی، بیلنده بین الامس و الیوم؛ العدد ۱۱؛ صص ۵۱-۴۲، آب ۱۹۹۹؛ دهوک .
۷. مجله التراث الشعبي، خضر الیاس عید تلعفر الشعبي؛ ص ۱۷، علی شیخ ابراهیم التلعفري؛ العدد ۴، بغداد؛ كانون الاول ۱۹۶۹.
۸. دوموزی "طاوس ملک" بحث فی جذور الديانه الكرديه القديمه؛ مرشد اليوسف؛ الطبعة الاول، ص ۱۳۴، ۱۹۹۹.
۹. آداب و رسوم کردها؛ ملا محمود بايزیدی؛ ترجمه از روسی: دکتر شکرية رسول، ص ۴۹-۴۸، بغداد ۱۹۸۲؛ خانه روشنفکری و پخش کوردی (م. کوردی).
۱۰. عدنان زیان؛ القربین فی المعتقدات و الاديان، مجله لالش، العدد ۱۰، ص ۷۵-۵۴، دهوک، كانون الثاني ۱۹۹۹.
۱۱. کامل خوددا؛ مجله لالش؛ ش ۱۶؛ صص ۲۳۹-۲۳۱؛ دهوک؛ ۲۰۰۱
۱۲. داود مراد الختاری؛ معبد لالش و امراسم الايزديه من منشورات ديوان اوقاف المسيحيين و الديانات الاخرى؛ ص ۱۶۸، بغداد ۲۰۱۱.
۱۳. کریم زند، دین و عقیده در کوردستان، ص ۳۱؛ چاپخانه کامرانی، سلیمانی ۱۹۷۱.
۱۴. هاشم البنا؛ اليزيديون ص ۹۷؛ بغداد.
۱۵. عیدو بابا شیخ؛ چهارشنبه در دین و باور ما؛ روزنامه هاوکاری، شماره ۱۱۰۲؛ روز دوشنبه ۲۱/۸/۱۹۸۹؛ ص ۶؛ بغداد (م. کوردی).